

Bora G.

Özel Notre Dame De Sion Fransız Lisesi (İstanbul İl Geneli Birincisi)

BİREŞİM POETİKASI:

ATAOL BEHRAMOĞLU'NUN ŞİİRLERİNDE DÜNYALARIN UZLAŞIMI

Türk yazınının toplumcu gerçekçi şairlerinden Ataul Behramoğlu'nun şiirleri; coğrafyaları ve ulusal sınırları aşarak Türk ile Batı kültürünü, gelenek ile modernitenin çatışan dünyalarını, tinsel ile tensel boyutları bütünleştirir. Ozan benimsediği enternasyonalist şiir anlayışı, kendi kişisel dünyası ile toplumsal yaşamın kavşağında durur; sosyalist gerçeklikle romantik dünyayı harmanlar. 1960'larda yazmaya başlayan Ataul Behramoğlu'nun yaşadığı dönem ideolojik çatışmaların alevlendiği, düşün ile yazın dünyalarında çelişen anlayışların aynı anda var olduğu bir zamandır. Bu süreçte toplumsal hareketlere tanık olan ve yurtdışına seyahatleriyle şair kimliğini şekillendiren Behramoğlu'nun dünyaya seslenen ve dünyaları birleştiren yazar olmasının sebeplerini incelemek, eserlerinin içerikleri ve biçimsel özelliklerinin tüm derinlikleriyle anlaşılmasını sağlayacağından önem arz eder.

Enternasyonalist Şiiri ve Kültürlerarası Etkileşim

Ataul Behramoğlu'nun şiir anlayışı farklı kültürel mirasların kesişiminde konumlanır. Ozan, genellikle sosyalist bir bakış açısıyla olmak üzere, Türkiye'deki siyasi vaziyet ile millî olaylardan bahsederken Batılı edebiyat anlayışlarından ve nazım biçimlerinden faydalanır; bu öğeleri de kendi üslubuyla sentezlemeye çalışır. Kültürlerarası etkileşimlerinin oluşturduğu şiirleri, hümanist bir ruhla karışarak, bir tür "insan kardeşliği" ve "uluslararasılık" fikrini yüceltir.

"*Kıbrıs Günlükleri*" Rönesans'ı, yani antik kültürün yeniden doğuşunu, simgeleyen Venüs figürü ile açılır:

"Kıbrıs, Venüs'ün ülkesi
Ve odamın penceresinden
Görünen iki selvi"¹

Antik Yunan mitolojisine göre babası Uranüs'ün denize düşen parçalarından doğan Venüs, dalgalarla Kıbrıs'a kadar sürüklenmiştir. Batı'da Rönesans için önemli bir sembol olan bu tanrıçanın yerine, "*Kıbrıs Günlükleri IP*"de "askerler" kavramı geçer:

"Askerler askerler askerler

¹ Ataul Behramoğlu, "*Kıbrıs Günlükleri P*", *Sevgilimsin*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006. 23.

Ve odamın penceresinden
Görünen iki selvi
Askerler askerler askerler"²

Burada, Batı kültürü ile Türk tarihi, Kıbrıs coğrafyası üzerinden buluşturulmuştur. İlk kısımda Batılı mitolojik öğeler canlandırılırken ikinci kısımda Kıbrıs Barış Harekâtı'na gönderme yaparak Türkiye tarihini Yunan mitlerinin üstüne bindirir. Aynı buluşma, şiirin ilerleyen kısımlarında da ortaya çıkar:

“Ve camiye dönüştürülmüş kiliseler
İkonaları soruyorum
Tahrip edilmiş
Ya da kim bilir neredeler”³

Kıbrıs'taki bölünme burada da yıkıcı bir tavırla kendini gösterir. Ancak Behramoğlu, siyasi bir pozisyon almanın ötesinde, bu kültürel tahribata üzüntüyle bakar. “Askerler” kelimesinin monoton tekriri ve yıkılmış ikona imgesi gibi unsurlar, bu üzüntünün şiirde ortaya çıkmasını sağlarlar. Siyasi, kültürel ve dinî üstünlük inançlarını eleştirel niteliktedirler. Uluslararasılık, multikültüralizmi savunan bir bakış açısı burada kendine bir yer edinir. Aynı perspektif, şairin “*Ne Anlatır Yunan Şarkıları*” adlı şiirindeki anti-milliyetçi pozisyonunda da mevcuttur:

“Ne anlatır Yunan şarkıları
Bir gün birleşeceğini mi bütün şarkıların”⁴

Bu şiirde, dillerin füzyonu fikriyle oynanır. Dil, lehçe, şive, hatta ağız farklarının doğurduğu ötekileştirmeci tavırlar, dillerin bir gün birleştirileceği düşüncesiyle taşlanır. Milliyetçi pozisyonların ilerisine giderek “ortak insan dili” idesi üzerinden bir tür kültürel senkretizm peşinde koşar. Bu dünyalar arasında bir köprü kurar. Behramoğlu'nun Sovyet yazınıyla olan etkileşimleri ve Rus-Türk kültürünü buluşturması “*Leninrad*” şiirinde gözlemlenir:

“Avrupa Oteli yakınlarında
Delikanlı bir Puşkin
[...]
Yoksul giyimli bir küçük kız
Fotoğraf çektiirdi anıtın önünde
-Rusya içlerinden belli ki-
[...]

² Ataol Behramoğlu, “*Kıbrıs Günlükleri IP*”, *Sevgilimsin*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006. 25.

³ Ataol Behramoğlu, “*Kıbrıs Günlükleri VIP*”, *Sevgilimsin*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006. 33.

⁴ Ataol Behramoğlu, “*Ne Anlatır Yunan Şarkıları*”. 1977

Kovboy şapkalı bir turist
Yetmiş yaşlarında filan
Puşkin'i görüntüledi
Çiklet çiğniyordu bir yandan
[...]
Küçük kız büyür bir gün
Ve okur Yevgeni Onegin'i
Ama ne Rumeli Hisar'ını
Duyacak, ne Orhan Veli'yi"⁵

Behramoğlu'nun bu şiirinde, 1970'lerde Moskova Devlet Üniversitesinde çalıştığı zamanlarda ortaya çıkan Rus kavramsalcılığı akımının etkileri gözlemlenebilir. Rubinstein, Prigov, Monastyrski gibi yazarların öncülüğünü yaptığı bu akımda gerçek dünya ile Marxist dünya görüşünün arasındaki ilişki, Sovyet semiotik göstergeleriyle ve klişe imgelerle incelenir.⁶ Bu şiirde de Sovyet Rusya'nın temsili olan küçük kız ile "kovboy şapkası" ve "ciklet" gibi Amerikanvari nesnelere bağdaştırılan yaşlı adam karşı karşıya konulur. Kapitalizm ile komünizm çatışması Moskova kavramsalcılığının izleriyle ele alınır. Bunun ötesinde ise, Behramoğlu kendi kültürünü işin içine sokar. Dünyaya Türkiye'yle ilişkilendirilen semiotik göstergelerle bakan şair de küçük kızın başka kültürlerle kapalı olmasından yakındır. Böylece, ideolojik çatışma farklı bir boyuta açılır: Mesele artık düşünsel bir zafer değil, dünyaya açılıp genişlemektir.

"*Çok Garip Bir Zenci*" şiirinde Behramoğlu, Amerika'da gerçekleşen Harlem Rönesans'ını ele alır:

"Walt Whitman'ın oralardan bir zenci
Harlem'de yağmur sonu yaprakları
Bir kadeh cin bir duble cin vermut
Karanlıkta ben'i duyar gibi"⁷

Bu şiiriyle ırk kardeşliğini savunarak coğrafyaları aşar ve farklı dünyalara seslenir. Harlem ilçesinin kültürel önemine ve Amerikan yazar Walt Whitman'a değinir, bunları bir bakıma kendisinin de bir yansıması olarak görür. "Karanlıkta ben'i duyar gibi" dizesi, beyaz insan ile siyahi insan arasındaki fiziksel sınırları kaldırarak dertlerini bütünleştirir; alkol imgeleriyle de iki bireyin ve coğrafyanın sınırlarını bulanıklaştırır. Böylece, Harlem Rönesans'ının sağladığı kültürel dönüşümleri kendine de pay eder ve her ırktan insanla ilgilendiğini göstererek bu davayı da üstlenir.

⁵ Ataol Behramoğlu, "*Leningrad 1988*", Sevgilimsin. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006. 39.

⁶ Bkz. Kent Johnson, *Third Wave: The New Russian Poetry*. University of Michigan Press, 1992

⁷ Ataol Behramoğlu, "*Çok Garip Bir Zenci*". 1962

Behramoğlu'nun enternasyonalizmi, şiirlerinde mevcut olan metinlerarasılıkta da kendini gösterir. Örneğin, şairin “*Paris Şiirleri II*”sinde bir bölüm, Fransız simbolist şair Verlaine'in en ünlü eserlerinden biri olan “*Il pleure dans mon coeur...*” şiirine gönderme yapar:

“Verlaine'in Paris'i ve yağmur yağıyor
Ömrüm çürük bir diş gibi sallanıyor
Basık bir odada karanlık ve sağır
Gündüzler tekdüze ve geceler uzun”⁸

“Kalbim ağlıyor
Yağmur yağar gibi şehre
Bu bıkkınlık nedir ki
Kalbime işlemekte?”⁹

Bütün bu açılardan, Ataul Behramoğlu'nun kültürlerarası etkileşimlerde bulunarak bir tür enternasyonalist tavır takındığı, farklı dünyaları kültürel mirasları ve tarihleriyle birlikte kaynaştırdığı söylenebilir.

Eski-Yeni Şiir Bireşimi, Tinsel ile Tensel Dünyalar

Ataul Behramoğlu'nun poetikasına geleneksel nazımın modern biçim ve anlayışlarla buluşması olarak da bakmak mümkündür. “Dün” ile “bugünü” bağdaştırırken eski biçimleri yeniler, Divan edebiyatı ile modern Batılı edebiyatın tonlarını karıştırır. Biçimsel yeniliklerinin de ötesinde, şair tinsel ve tensel dünyaları birleştirerek Doğu ile Batı şiirinin tematik niteliklerini birleştirir.

Yeni Aşka Gazel kitabında Behramoğlu, gazel biçiminde yazılmış on bir şiire yer verir. Bunlardan “*Erotik Gazel*” tinsel ile tensel aşkı aynı kefeye koyar:

“Bir çift beyaz karanfil gibi
Avcumda tutacağım ayaklar
[...]
Mermer bir omza dökülen bukleler
Toplanamayan yataklar
[...]
Garajlar, garlar, hava alanları
Kavuşmaklar ve ayrılmaklar

⁸ Ataul Behramoğlu, “*Paris Şiirleri II*”, Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var Toplu Şiirler II. İstanbul: Adam Yayınları, 1994.

⁹ Paul Verlaine, “*Il pleure dans mon coeur...*”, *Romances sans Paroles*, 1874.

Beni yeni sevdalar paklar
Yeni şiirler ve çıldırmaklar”¹⁰

Divan şiirinin başat nazım biçimi olan gazelde âşık, yârın merhametine muhtaçtır ve genelde ona duyduğu imkânsız sevgiden doğan acıları dile getirir. Bahsedilen aşk genelde platonik bir nitelik taşır, tinseldir. Ancak ozan bu şiirinde bu tinsel aşk temasını fiziksel, erotik sevgi ile buluşturur. “Beyaz karanfil” imgesi, Divan şairlerinden Şeyhi’nin “*Nicedür*” gazelinde beyaz tenli sevgilinin benlerini temsil eder; burada ise beyaz karanfillere benzetilen şey sevgilinin ayaklarıdır. Başka bir deyişle, Divan şiirinde sevgilinin yüzü uzaktan seyredilip ona hayranlık duyulurken bu şiirde sevgili elde edilmiş, dokunulan, fizikî bir figür haline gelmiştir. “Toplanamayan yatak” imgesi de bu temaya katkıda bulunur.

Behramoğlu, bu gazelinde tinsel ile tensel aşkı birleştirmekle kalmaz; Divan şiiri anlayışının başlıca biçimlerini kullanarak 19. ve 20. yüzyıl Batı şiirinde beliren erotizm temasını işler. Esere daha modern bir hava katan gar, garaj, havaalanı gibi imgelere başvurur. Ayrıca, gazel şeklinin biçimsel zorunluluklarını yerine getirmek için şair dille oynar: “çıldırmak, kavuşmak” gibi fiillere “-lar” çekim ekini getirip onları isimleştirerek, şiirin diline modernist bir yön katar. Böylelikle, klasik ve modern şiirin çeşitli özelliklerini harmanlar.

Bu sentezlerin bir başka örneğine de “*Ellere Gazel*” şiirinde rastlanır:

“Sevdiğim eller bir kadının elleridir
Sımsıcak dokunuşlarının elleridir

Düşlerimi tüy gibi hafifleten
Annemin ya da kızımın elleridir”¹¹

Burada bir kere daha düşlerin, sevginin dünyası; annenin, kızın, sevgilinin dokunuşuyla maddileştirilmiştir. Aynı zamanda, gazellerin geniş temaları karşısında Tanzimat döneminde ortaya çıkan “küçük nesnelere şiir yazma” modasının izleri, Behramoğlu’nun ellerle ilgili yazmış olduğu bu şiirde de mevcuttur. Bu açıdan, iki edebi dönemin arasında konumlanır.

Kişisel Dünya ile Toplumsallığın Kavşağı

¹⁰ Ataol Behramoğlu, “*Erotik Gazel*”, Yeni Aşka Gazel. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006. 30-31.

¹¹ Ataol Behramoğlu, “*Erotik Gazel*”, Yeni Aşka Gazel. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2006. 28

Ataol Behramoğlu'nu dünyaları birleştiren bir şair kılan bir başka özelliği de kişisel duygu dünyasını toplumsal yaşam ve gerçeklikle bütünleştirebilmesidir. Ozanın poetikasında tüm duygular ve bireysel temalar, daha geniş toplumsal dünyayla bir noktada kesişirler.

“*Bir Gün Mutlaka*” şiirinde Behramoğlu aşk ile toplumluluğu ilişkilendirir:

“Bir gün seviştim, yürüyüşe katıldım sonra
Yorgunum, bahar geldi, silah kullanmayı öğrenmeliyim bu yaz
[...]
Gencim daha, dünyayı görmek istiyorum, düşünmek istiyorum, öpüşmek ne güzel
düşünmek ne güzel, bir gün mutlaka yeneceğiz!”¹²

Bu şiirde bireysel temalarla toplumsal temalar, görünüşte alakasız bir sırayla, art arda dizilirler. Kişinin duygu dünyası, bu sıralanışla birlikte, bir toplumsal savaşıma dökülür adeta. Sevişme eylemi politik angajmanı, toplumsal konularda harekete geçme düşüncesini yüceltir. Şiir kişisi, kendi haletiruhiyesi ile toplumsal ideallerini yan yana koyar; gençliğin idealizmiyle davasını yüceltir, buna da “öpüşmek” gibi filler destek verir.

Benzer bir duruma “*Kırk Yaşın Eşiğinde Şiir*” adlı eserinde rastlanır:

“Küçük heyecanlara paydos
Çünkü rüzgârla aynı yaştayım
Çünkü güneş kardeşiyim
Bir ırmakla sevişmekteyim”¹³

Pastoral imgelere katılan hareket ve enerji, şairin toplumcu gerçekçi kimliğine de atıfta bulunur. Doğadaki öğelerle (rüzgâr, güneş, ırmak) girdiği dinamik etkileşimler bunu destekler niteliktedir. Başka bir toplumcu gerçekçi olan Hasan İzzettin Dinamo'nun pastoral, ütopyacı ve sosyalist şiirleriyle de bir diyalog başlatır.¹⁴ Behramoğlu, onun umut ilkesini hareketliliğe döker, bireysel, romantik dünyayı toplumsal coşkuyla eşleştirir.

Ataol Behramoğlu, gerek sosyo-kültürel özellikler üzerinden bir enternasyonalizm savunucusu olmasından, gerek farklı içerik ve biçimleri birleştirerek edebiyatın geçmişi ile “şimdi”si arasında köprü kurmasından dolayı dünyaya seslenen ve dünyaları birleştiren bir şair olarak değerlendirilebilir. Onun seslendiği dünya, milliyetçi masallarla bölümlenmiş bir dünya değil, insanlığın bütünüdür; birleştirdiği dünyalar da kültürün, edebiyatın ve tarihin farklı zaman ve coğrafyalarda meydana gelmiş şekilleridir. Behramoğlu, Divan edebiyatı

¹² Ataol Behramoğlu, “*Bir Gün Mutlaka*”. 1970

¹³ Ataol Behramoğlu, “*Kırk Yaşın Eşiğinde Şiir*”. 1981

¹⁴ Bkz. Laurent Mignon, “*Introduction: A Poet In Dialogue With The World*”, I've Learned Some Things. Austin: University of Texas Press, 2008.

ile modernitenin getirdiği yeni yazınsal anlayışları, bireyin içsel dünyası ile toplumsal olayları, sınırların ayırdığı ulusları ve onların kültürel miraslarını kopuk kopuk değil, bitişik dünyalar olarak görür. Bu yüzden, Ataul Behramoğlu, şiirinde hem içerik hem biçim olarak bu dünyalardan faydalanır, onların kavşak noktasında yer alır, hepsine bir bütün olarak seslenir ve böylelikle evrenselliğe ulaşır.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Arife, *Devrimci Şair Ataul Behramoğlu'nun Şiirlerinde Otobiyografik İzler*, Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi, 2020
- BEHRAMOĞLU, Ataul, *Aşk İki Kişiliktir*, Epsilon Yayınları, 2006
- BEHRAMOĞLU, Ataul, *Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var Toplu Şiirler II*, Adam Yayınları, 1994
- BEHRAMOĞLU, Ataul, *Sevgilimsin*, Epsilon Yayınları, 2006
- BEHRAMOĞLU, Ataul, *Yeni Aşka Gazel*, Epsilon Yayınları, 2006
- HIZLAN, Doğan, *Ataul Behramoğlu Şiirin Yurduna Döndü*, Hürriyet Gösteri, 1989
- IŞIK, İsa, *Divan Edebiyatında "Şiir" Redifli Gazeller ve Bu Şiirler Işığında Poetik Tespitler*, RumeliDE Journal of Language and Literary Studies, 2022
- JOHNSON, Kent, *Third Wave: The New Russian Poetry*, University of Michigan Press, 1992
- KOLA, Fatma, *Aşka Dair Bazı Tasarımlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle)*, Journal of Turkish Language and Literature, 2016
- MIGNON, Laurent, *I've Learned Some Things*, University of Texas Press, 2008
- NAMLI, Taner, *Ataul Behramoğlu'nun Şiirlerinin Tematik ve Yapı Bakımından İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004
- SONA, Fatih, *Divan Şiirinde Karanfil*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015